

FRÅN ORD TILL HANDLING – HANDBOK FÖR PLANERING AV JÄMSTÄLLDHET OCH LIKABEHANDLING I SKOLANS VERKSAMHET

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

FRÅN ORD TILL HANDLING – HANDBOK FÖR PLANERING AV JÄMSTÄLLDHET OCH LIKABEHANDLING I SKOLANS VERKSAMHET

Handbokens arbetsgrupp och illustrationer:

Utbildningsstyrelsen har tillsatt en arbetsgrupp för att utarbeta handboken. Förutom Utbildningsstyrelsens sakkunniga har i arbetsgruppen även deltagit Satu Honkala och Susanna Kulonen samt företrädare för följande instanser: justitieministeriet, undervisnings- och kulturministeriet, social- och hälsovårdsministeriet, jämställdhetsombudsmannen och diskrimineringsombudsmannen. Guiden har illustrerats av Veera Vives.

© Utbildningsstyrelsen

Guider och handböcker 2025:3b

ISBN 978-952-13-7027-4 (pdf)

ISSN-L 1798-8950

ISSN 1798-8969 (pdf)

Ombrytning: PunaMusta Oy

www.utbildningsstyrelsen.fi

INNEHÅLL

FRÄMJANDE AV JÄMSTÄLLDHET OCH LIKABEHANDLING SKAPAR EN TRYGG SKOLGEMENSKAP.	.4
Rätt till en trygg lärmiljö.	.4
Rättslig grund för arbetet med jämställdhet och likabehandling.	.5
Utbildningsanordnarens roll	.6
PLANERING SOM GRUND FÖR JÄMSTÄLLDHET OCH LIKABEHANDLING	.7
Målet är att utveckla skolans verksamhet.	.7
Arbetet är alltid skolspecifikt.	.7
Samarbete	.8
Redogörelse för jämställdhets- och likabehandlingsläget i skolan	.8
Att ställa upp mål och välja konkreta åtgärder	.9
Att dokumentera och godkänna planen samt informera om åtgärderna.	.10
Effektivt genomförande kräver engagemang.	.10
FRÅGOR ATT FÄSTA SÄRSKILD UPPMÄRKSAMHET VID NÄR LIKABEHANDLINGS- OCH JÄMSTÄLLDHETSLÄGET BEDÖMS.	.11
Att förebygga och förhindra trakasserier.	.12
Könsmångfald.	.13
Rimliga anpassningar skapar jämlikhet.	.14
Skolans fester och andra evenemang.	.15
Att skapa en inkluderande verksamhetskultur.	.16
Läromedel.	.17
Undervisning och handledning som är medveten om jämställdhet och likabehandling.	.17
Fysisk och digital tillgänglighet.	.19
BILAGOR.	.22
Metoder för att kartlägga elevernas synpunkter och upplevelser.	.22
Ämnen för diskussion bland skolans personal eller i arbetsgruppen som planerar arbetet för jämställdhet och likabehandling.	.25
Exempel på en plan.	.29
Myndigheternas kontaktuppgifter.	.30
Ordlista.	.31
KÄLLOR.	.39

FRÄMJANDE AV JÄMSTÄLLDHET OCH LIKABEHANDLING SKAPAR EN TRYGG SKOLGEMENSKAP

Syftet med denna handbok är att stödja skolorna i att främja likabehandling och jämställdhet i skolans hela verksamhet. Handboken beskriver skolans skyldigheter och möjligheter att utveckla verksamheten samt föregå som exempel. En jämlik skola förbättrar trivselen och gör skolan trygg för alla. En trygg och välmående skola uppstår dock inte av sig själv, utan för att uppnå den krävs målmedvetet och systematiskt arbete.

Handboken riktar sig särskilt till anordnare av grundläggande utbildning och till skolornas personal. Dessutom är handboken i tillämpliga delar avsedd för förskoleundervisning som ordnas i samband med den grundläggande utbildningen. För småbarnspedagogiken och förskoleundervisningen som ordnas i samband med småbarnspedagogiken har Utbildningsstyrelsen publicerat en separat [handbok för planering av jämställdhet och likabehandling i verksamheten](#).

Rätt till en trygg lärmiljö

Varje elev har rätt till en trygg lärmiljö där hen inte behöver vara rädd för att bli utsatt för diskriminering och trakasserier. I all verksamhet i skolan ska man medvetet skapa tryggare rum för både eleverna och personalen. Med tryggare rum avses att var och en får uppleva delaktighet och uppskattning och att man inte gör antaganden eller utsätts för osakliga kommentarer om till exempel sexualitet, kön, ursprung, åskådning, socioekonomisk bakgrund, hälsa eller funktionsnedsättning.

I diskrimineringslagen (1325/2014) och lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986), dvs. jämställdhetslagen, åläggs utbildningsanordnaren och skolan att främja likabehandling och jämställdhet på ett målinriktat och systematiskt sätt. I en skola, där likabehandling och jämställdhet främjas och upprätthålls, känner varje elev sig trygg i att vara sig själv. Då har eleven också möjlighet att trivas i skolan och känna sig mer delaktig i sin egen skolgemenskap.

Enligt lagen om elev- och studerandevård (1287/2013) avses med gemensam elevvård en verksamhetskultur och åtgärder som innebär att man inom hela skolgemenskapen främjar elevernas lärande, välbefinnande, hälsa, sociala ansvarstagande, växelverkan och delaktighet samt en sund, trygg och tillgänglig studiemiljö. Skolans personal bär det primära ansvaret för välbefinnandet inom skolgemenskapen. Arbetet med likabehandling och jämställdhet stöder elevernas välbefinnande även med tanke på den gemensamma elevvården.

På Utbildningsstyrelsens [webbplats för förebyggande av mobbning, trakasserier, diskriminering och våld](#) finns stödmaterial om dessa teman.

Även grunderna för förskoleundervisningens läroplan och grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen styr skolan till att främja likabehandling och jämställdhet. Skolan ska förebygga ojämlikhet och utslagning samt uppmuntra eleven att studera och bygga upp sina egna studievägar oberoende av kön och andra personliga egenskaper. Undervisningen inom den grundläggande utbildningen är likabehandlings- och jämställdhetsmedveten och ökar också kunskapen om och förståelsen för könets mångfald.

Rättslig grund för arbetet med jämställdhet och likabehandling

Skyldigheten att utarbeta en plan för likabehandling och jämställdhet i verksamheten har gällt skolor sedan 2015. Genom bestämmelserna för planeringen har man velat etablera rutiner för arbete som främjar likabehandling och jämställdhet i skolans vardag. Skyldigheterna har lagts till i grunderna för förskoleundervisningens läroplan och i grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen.

Även om skyldigheten att främja likabehandling och jämställdhet med hjälp av en plan inte är ny, har det förekommit utmaningar med att genomföra planen. Alla drar nytta av att man utvecklar metoder i planen för att främja likabehandling och jämställdhet.

Enligt diskrimineringslagen ska utbildningsanordnaren och den skola som denne upprätthåller bedöma hur dess verksamhet påverkar olika befolkningsgrupper och hur likabehandling förverkligas i dess verksamhet. Dessutom ska nödvändiga åtgärder vidtas för att främja likabehandling. De främjande åtgärderna ska vara effektiva, ändamålsenliga och proportionerliga med beaktande av skolans verksamhetsmiljö, resurser och övriga förhållanden.

Utbildningsanordnaren ska se till att skolan har en plan för de åtgärder som behövs för att främja likabehandling. Utbildningsanordnaren och den skola som denne upprätthåller ska ge eleverna och deras vårdnadshavare tillfälle att bli hörda om de främjande åtgärderna. Diskrimineringsombudsmannen övervakar att diskrimineringslagen följs.

Enligt jämställdhetslagen ska utbildningsanordnaren se till att alla har samma möjligheter till utbildning och yrkesmässig utveckling. Dessutom ska utbildningsanordnaren se till att undervisningen och läromaterialet bidrar till att syftet med lagen nås. Jämställdhet ska främjas med hänsyn till barnens ålder och utvecklingsnivå.

Utbildningsanordnaren ansvarar för att det årligen utarbetas en jämställdhetsplan för varje skola i samarbete med personalen och eleverna. Planen kan vara en del av den lokala läroplanen eller någon annan av skolans planer.

Jämställdhetsplanen ska innehålla

- en redogörelse för jämställdhetsläget i skolan
- nödvändiga åtgärder för att främja jämställdheten
- en utvärdering av hur åtgärderna i en tidigare jämställdhetsplan har genomförts och av resultaten.

Särskild uppmärksamhet behöver fästas vid antagningen av elever, ordnandet av undervisningen, skillnaderna i inlärningsresultat och bedömningen av studieprestationer samt att förebygga och förhindra sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön. Dessutom ska förebyggandet av diskriminering på grund av könsidentitet och könsuttryck beaktas när man utarbetar jämställdhetsplanen och kommer överens om åtgärder.

I stället för en årlig granskning är det möjligt att komma överens om att jämställdhetsplanen utarbetas för högst tre år åt gången. Jämställdhetsombudsmannen övervakar att jämställdhetslagen följs.

Trots vissa skillnader mellan diskrimineringslagen och jämställdhetslagen är det ändamålsenligt för skolorna att slå samman planerna för jämställdhet och likabehandling. Oberoende av planens form

ska planen uppfylla de krav på förfarande och innehåll som fastställs i både diskrimineringslagen och jämställdhetslagen.

Utöver jämställdhets- och diskrimineringslagarna har Finland förbundit sig att också följa FN:s konvention om barnets rättigheter. Enligt konventionen ska barnets bästa beaktas i första hand i sådana beslut som gäller barnet.

Utöver den operativa planeringen är utbildningsanordnaren också skyldig att främja jämställdhet och likabehandling i egenskap av arbetsgivare. I den här handboken fokuserar vi dock på planeringen av jämställdhet och likabehandling i verksamheten.

Utbildningsanordnarens roll

Utbildningsanordnaren och skolans ledning har en central ställning när det gäller att skapa en jämlik verksamhetskultur i skolan. Utbildningsanordnaren och skolans ledning ska genom sin egen verksamhet främja attityder och rutiner som ökar och värdesätter likabehandling och jämställdhet. Detta skapar en grund för en trygg och uppmuntrande lärmiljö där var och en kan känna sig välkommen.

Utbildningsanordnaren ansvarar för att skolorna som den förvaltar arbetar systematiskt för att främja likabehandling och jämställdhet på det sätt som lagstiftningen förutsätter.

Utbildningsanordnaren har i uppgift att stödja skolans arbete genom att erbjuda utbildning om likabehandling och jämställdhet samt allmänna anvisningar, till exempel modeller för hur eleverna görs delaktiga i hela processen och för att kartlägga elevernas åsikter om och erfarenheter av likabehandlings- och jämställdhetsläget i skolan. Utbildningsanordnaren ska också föra och leda diskussioner om utmanande ämnen som gäller skolorna. Utbildningsanordnaren har i uppgift att stöda arbetet med likabehandling och jämställdhet också genom att ge skolan respons på det utförda arbetet.

Planen ska utarbetas separat för varje skola. Eftersom skolans plan för jämställdhet och likabehandling i verksamheten ska utarbetas i samarbete med skolans personal, elever och vårdnadshavare uppfyller inte en plan som utarbetats av utbildningsanordnaren eller skolans ledning kraven i diskriminerings- och jämställdhetslagen.

PLANERING SOM GRUND FÖR JÄMSTÄLLDHET OCH LIKABEHANDLING

Enligt diskriminerings- och jämställdhetslagen har skolan en skyldighet att främja likabehandling och jämställdhet på ett målinriktat och systematiskt sätt. Som stöd för arbetet ska skolan utarbeta en plan för likabehandling och jämställdhet som syftar till att utveckla skolans verksamhet. Genom planen säkerställs att skolan utför systematiskt arbete för likabehandling och jämställdhet.

Målet är att utveckla skolans verksamhet

Arbetet för likabehandling och jämställdhet som utförs i skolan är en kontinuerlig process vars syfte är att utveckla skolans verksamhet. I den skolspecifika plan som utarbetas som stöd för arbetet antecknas åtgärder för att främja jämställdhet och likabehandling. Genom planering av likabehandling och jämställdhet skapas en gemensam uppfattning om

- hur en jämlik skola ser ut
- vilka faktorer i skolan som främjar likabehandling och jämställdhet
- vilka faktorer som hindrar att likabehandling och jämställdhet uppnås
- hur man i skolan förebygger diskriminering och trakasserier och hur man ingriper i dem.

För att man ska lyckas med arbetet för att främja jämställdhet och likabehandling är det viktigt att grunda det på behovet i skolan och hos eleverna. Därför ska arbetet alltid vara skolspecifikt.

Arbetet är alltid skolspecifikt

Planeringen av likabehandling och jämställdhet som syftar till att utveckla skolans verksamhet görs i samarbete mellan hela skolan så att det utgår från skolans och elevernas behov. En plan som motsvarar skolans behov grundar sig på en kartläggning och redogörelse för läget i skolan. Den skolspecifika planen betonar de åtgärder som valts ut som de viktigaste.

Planen utarbetas alltid så att den motsvarar skolans behov

En skolspecifik plan för jämställdhet och likabehandling gör det möjligt att utveckla förståelsen för en skola som är medveten om jämställdhet och likabehandling, där bra idéer kan omvandlas till vardagliga handlingar. Planen för jämställdhet och likabehandling kan – om den utarbetas väl – fungera som ett sådant verktyg i det systematiska och målinriktade arbetet som främjar likabehandling och jämställdhet som behöver genomföras i skolan. Arbetet för att främja likabehandling och jämställdhet bör ses som en möjlighet att utvärdera och utveckla skolans verksamhet med tanke på likabehandling och jämställdhet.

En plan som utgår från skolans behov ökar hela skolgemenskapens engagemang i att genomföra gemensamt överenskomna åtgärder. Det är fråga om konkreta handlingar som de facto främjar jämställdhet och likabehandling i skolvardagen. Det är alltså inte ett självändamål att utarbeta plan-dokumentet, utan genomförandet av planen mäts i hur den stöder och styr skolans arbete för att främja jämställdhet och likabehandling och åstadkommer nödvändiga förändringar.

För att planen ska bli skolspecifika räcker det inte att skolans plan godkänns i skolans eget beslutsförfarande eller att den bifogas skolans årsplan om den inte grundar sig på en redogörelse av likabehandlings- och jämställdhetsläget som gjorts i skolan eller om åtgärderna i planen inte har valts utifrån denna redogörelse.

Samarbete

Skolans plan för likabehandling och jämställdhet utarbetas alltid i samarbete med personalen och eleverna. Redan från början ska man skapa möjligheter för eleverna att delta i arbetet. Arbetet för jämställdhet och likabehandling är en fråga för alla i skolgemenskapen och kan inte överlåtas till en utomstående part.

Enligt diskrimineringslagen ska utbildningsanordnaren och den skola som denne upprätthåller dessutom ge elevernas vårdnadshavare tillfälle att bli hörda om de främjande åtgärder som ingår i planen.

Planen ska alltid utarbetas i samarbete

För att utarbeta, följa upp och utvärdera planen lönar det sig att se över behovet att tillsätta en arbetsgrupp där rektorn, undervisningspersonalen, den sektorsövergripande skolspecifika elevvårdsgruppen, den övriga skolpersonalen samt eleverna och vårdnadshavarna är representerade. Uppgifterna kan också ges till en befintlig grupp, till exempel den sektorsövergripande skolspecifika elevvårdsgruppen. Det är dock inte bara en enskild grupp som ansvarar för att skapa en verksamhetskultur som främjar likabehandling och jämställdhet samt att genomföra planen för likabehandling och jämställdhet i skolvardagen, utan samtliga aktörer i skolan skapar den tillsammans.

Utöver de representativa grupperna vore det bra att eleverna i vardagen har möjligheter att påverka arbetet. I behandlingen av planens innehåll ska man ta i beaktande många olika perspektiv. Det finns inte enbart ett bestående "elevperspektiv", utan i skolan finns det många olika elever med olika perspektiv. Det är viktigt att se till att varje elev kan påverka skolans saker om hen så önskar.

Redogörelse för jämställdhets- och likabehandlingsläget i skolan

I planeringsarbetet ingår en omfattande redogörelse för likabehandlings- och jämställdhetsläget i skolan som beaktar alla diskrimineringsgrunder som anges i [diskrimineringslagen](#) och [jämställdhetslagen](#). Dessutom ska man sätta sig in i den föregående skolspecifika jämställdhets- och likabehandlingsplanen och utvärdera hur den genomförts.

Det är bra att kartlägga likabehandlings- och jämställdhetsläget i skolan på många sätt. Det viktigaste är att utreda elevernas syn på och upplevelse av hur likabehandling och jämställdhet förverkligas i den egna skolan. När man väljer metoder är det viktigt att fundera på hurdan information olika metoder producerar – och om vem. Det är till exempel bra att bedöma om metoderna ger information om särskilda behov hos elever som hör till olika minoritetsgrupper. Skolan kan vid sidan av kartläggningen av elevernas synpunkter också genomföra en enkät för elevernas vårdnadshavare.

Kartlägg hur eleverna upplever att likabehandling och jämställdhet genomförs i den egna skolan

I kartläggningen av elevernas synpunkter kan man till exempel ställa frågor om elevernas upplevelser av skolans atmosfär, undervisning och bedömning, upplevelser av diskriminering och trakasserier samt be in önskemål och utvecklingsidéer för att främja likabehandling och jämställdhet. Kartläggningen av situationen kan kräva att man först diskuterar med eleverna på lektionerna om vad diskriminering är, vad likabehandling och jämställdhet innebär och hur de syns i skolan. I synnerhet med de yngsta eleverna är diskussion en bra metod.

Skolan kan genomföra en skriftlig, till exempel elektronisk, enkät som lämpar sig väl för att delaktiggöra äldre elever. Det lönar sig att fästa uppmärksamhet vid sätten att formulera frågorna. Begrepp i anslutning till diskriminering är inte nödvändigtvis bekanta för eleverna, så det lönar sig att diskutera saker på ett konkret sätt.

När man granskar enkätresultaten lönar det sig att beakta att läget i skolan inte är bra även om endast en liten del av de som svarade på enkäten uppger att de har stött på eller observerat trakasserier. Redan en person som utsatts för trakasserier är en person för mycket. Om trakasserier upptäcks, delges skolan eller rapporteras till exempel i en enkät ska skolan och utbildningsanordnaren vidta åtgärder för att förhindra trakasserier.

Det lönar sig också att beakta att det kan vara lättare för en del elever att berätta om trakasserier, diskriminering eller mobbning till exempel via en elektronisk anmälningsskanal som lämpar sig för eleverna än att berätta om det muntligt. Det är bra att i skolan fundera över hurdana påverkansmöjligheter med låg tröskel som kunde passa eleverna.

Redogörelsen för likabehandlings- och jämställdhetsläget bör göras på flera grunder, det vill säga man bör beakta situationer där en person kan hamna i en sämre ställning på grund av fler än en diskrimineringsgrund, samt intersektionell och kumulativ diskriminering. Med intersektionell diskriminering avses att en person är utsatt för diskriminering enligt flera diskrimineringsgrunder samtidigt och på så sätt försätts i en sämre ställning. Diskrimineringen är kumulativ när man i samma situation blir diskriminerad utgående från flera olika diskrimineringsgrunder. Det intersektionella angreppssättet beaktar flera personliga faktorer samtidigt, såsom samhällsklass, etniskt ursprung, kön, sexuell läggning och ålder.

Bakgrundsinformation kan fås från olika statistikuppgifter om statistiken har specificerats så att den ger underlag för granskning av jämställdhet och likabehandling. Det räcker dock inte att enbart använda statistikuppgifter eller en riksomfattande enkät, såsom enkäten Hälsa i skolan, för att kartlägga situationen. Utöver den redogörelse som ingår i planeringsprocessen ska man i utredningen även beakta de utmaningar i anslutning till likabehandling och jämställdhet som lyfts fram i vardagen.

Att ställa upp mål och välja konkreta åtgärder

Utifrån kartläggningsmaterialet väljs skolspecifika åtgärdsförslag. Av dessa väljs ett lämpligt antal åtgärder som stöder målen.

Kartläggningen av jämställdhets- och likabehandlingsläget lyfter fram behoven utifrån vilka man ställer upp mål för skolans arbete för likabehandling och jämställdhet. För att uppnå målen kommer man överens om åtgärder och en tidsplan för genomförandet av åtgärderna samt utser ansvarspersoner. De skolspecifika åtgärderna som valts utgår från skolans behov och ska vara konkreta och tydliga. Dessutom ska man kunna följa upp dem och mäta deras genomförande. Alltför vaga och allmänna åtgärder främjar inte likabehandling och jämställdhet.

Vid valet av åtgärder kan man inte ignorera de viktigaste resultaten som framkommit i kartläggningen. Dessutom ska åtgärderna uppfylla skyldigheterna i både diskrimineringslagen och jämställdhetslagen. Det kan dock löna sig för skolan att koncentrera sig på några av de viktigaste utmaningarna åt gången och välja lämpliga konkreta åtgärder som passar in på dem i stället för att försöka lösa för många utmaningar samtidigt.

Att öka kunskapen om likabehandling och jämställdhet kan vara ett sådant mål som man väljer en konkret åtgärd för. Om skolan saknar tydliga anvisningar för att anmäla och ingripa i trakasserier kan en åtgärd vara att utarbeta anvisningarna och informera hela personalen och elevkåren om dem.

Att dokumentera och godkänna planen samt informera om åtgärderna

När de konkreta åtgärderna har valts dokumenteras de för att bilda den skolspecifika jämställdhets- och likabehandlingsplanen. Planen kan dokumenteras på olika sätt. Huvudsaken är att planen är konkret och lätt att förstå, och att den framställs på ett sätt som sporrar elever, vårdnadshavare och skolans personal att förbinda sig till att genomföra planen. Också med tanke på uppföljningen är det viktigt att de delar som lagstiftningen kräver lätt går att hitta i planen.

Jämställdhets- och likabehandlingsplanen godkänns i enlighet med utbildningsanordnarens egen praxis vid beslutsfattande. Skolans ledning ska säkerställa att skolans personal, skolans elever och deras vårdnadshavare informeras om den godkända planen och de främjande åtgärder som antecknats i den. Som informationskanal lönar det sig att utöver skolans elektroniska medier även använda skolans gemensamma möten, evenemang och föräldrakvällar.

Effektivt genomförande kräver engagemang

Även om en plan för jämställdhet och likabehandling utarbetas för en utsatt tid genomförs planen ändå varje skoldag. För att de åtgärder man kommit överens om ska kunna genomföras på ett effektivt sätt krävs engagemang av hela skolkommunen och ledningens förbehållslösa stöd.

Genomförandet av planen ska också följas upp regelbundet. De utsedda ansvarspersonerna har i uppgift att se till att de främjande åtgärderna framskrider enligt överenskommelse. Man måste säkerställa att bra idéer omvandlas till handlingar i vardagen.

Planen genomförs varje dag i skolans vardag

I slutet av skolåret lönar det sig att bedöma hur långt man har kommit och vid behov precisera de fortsatta planerna. Skolans ledning ansvarar för att arbetet framskrider på ett ändamålsenligt sätt. Om det uppstår utmaningar i genomförandet av åtgärderna i jämställdhets- och likabehandlingsplanen ska man bedöma vad detta beror på och om åtgärden behöver ändras eller preciseras.

Det är också möjligt att en del ifrågasätter eller motsätter sig skolans arbete för jämställdhet och likabehandling. En del av de anställda kan uppleva likabehandlings- och jämställdhetsfrämjande arbete som onödigt eller uppleva det som kritik mot sin egen verksamhet. I dessa situationer ska skolans ledning och utbildningsanordnaren tydligt visa sitt stöd för skolans arbete för att främja likabehandling och jämställdhet. I detta avseende kan man också konstatera att utbildningsanordnarens och skolans skyldigheter grundar sig på lagstiftningen samt grunderna för förskoleundervisningens läroplan och grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen.

FRÅGOR ATT FÄSTA SÄRSKILD UPPMÄRKSAMHET VID NÄR LIKABEHANDLINGS- OCH JÄMSTÄLLDHETSLÄGET BEDÖMS

I detta kapitel behandlas sådana frågor som gäller skolans verksamhet som man ska fästa särskild uppmärksamhet vid inom ramen för redogörelsen för likabehandlings- och jämställdhetsläget. Hur likabehandling och jämställdhet förverkligas i skolans hela verksamhet ska bedömas på ett heltäckande sätt utgående från de olika diskrimineringsgrunderna.

Hur ser dina elever världen? Bild: Veera Vives

Enligt diskrimineringslagen får ingen diskrimineras på grund av ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk verksamhet, fackföreningsverksamhet, familjeförhållanden, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller den enskilde som person.

En annan orsak som gäller en person kan förutom personens inneboende egenskaper även gälla till exempel personens juridiska ställning. Huvudprincipen är att orsaken uttryckligen förknippas med personen själv och personens egenskaper, inte till exempel personens verksamhet. Dessutom ska orsaken kunna likställas med andra diskrimineringsgrunder som uttryckligen nämns i lagen. Diskrimineringsombudsmannen nämner förmögenhet, utseende, bostadslöshet och bostadsort som exempel.

I jämställdhetslagen förbjuds diskriminering på grund av kön, graviditet, könsidentitet eller könsuttryck. Jämställdhetslagen tillämpas också på diskriminering på grund av att en person till sina fysiska könsbestämmande egenskaper inte entydigt är kvinna eller man.

Jämställdhetslagen förpliktar till att när planen utarbetas fästa särskild uppmärksamhet vid elevantagningen, undervisningsarrangemangen, skillnaderna i inlärningsresultat och bedömningen av studieprestationer samt att förebygga och förhindra sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön. Dessutom ska förebyggandet av diskriminering på grund av könsidentitet och könsuttryck beaktas när man utarbetar planen och kommer överens om åtgärder.

Att förebygga och förhindra trakasserier

När likabehandlings- och jämställdhetsplanen utarbetas ska skolan fästa särskild uppmärksamhet vid att förebygga och eliminera trakasserier. Man vet att bland annat elever som tillhör olika minoriteter utsätts för trakasserier i skolan. Skolan och utbildningsanordnaren är inte bara skyldiga att ingripa i trakasserier som kommit till deras kännedom, utan de är också skyldiga att förebygga trakasserier.

Enligt lagen om elev- och studerandevård (1287/2013) samt grunderna för förskoleundervisningens läroplan och grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen ska det i utbildningsanordnarens elevvårdsplan separat beskrivas åtgärderna för att förebygga våld, mobbning och trakasserier, följa upp deras förekomst och ingripa i problemsituationer samt rutinerna som förutsätts för uppföljningen efteråt. Ifall förebyggande av och ingripande i trakasserier beskrivs i skolans plan för likabehandling och jämställdhet, lönar det sig att hänvisa till denna plan i elevvårdsplanen.

Trakasserier är en form av diskriminering

Utbildningsanordnaren och skolan gör sig skyldiga till diskriminering om de försummar sin skyldighet att vidta åtgärder för att förhindra trakasserier som en elev utsätts för och som de känner till. Det som hänt ska behandlas med parterna och deras vårdnadshavare. Om trakasserierna fortsätter måste metoderna för att ingripa utökas eller skärpas. Dessutom är det skäl att behandla trakasserier som fenomen på ett allmänt plan i hela klassen eller skolgemenskapen, eftersom trakasserier berör hela skolan. Förutom en annan elev kan även en medlem av skolans personal göra sig skyldig till trakasserier. Om en av skolans anställda utsätter en elev för trakasserier är det fråga om diskriminering mot eleven som görs av utbildningsanordnaren.

Alla känner inte nödvändigtvis till begreppen trakasserier och diskriminering eller hur dessa kan komma till uttryck. Om det i en jämställdhets- och likabehandlingsenkät som kartlägger nuläget frågas om eleven har råkat ut för trakasserier får man inte nödvändigtvis reda på den önskade informationen. Det är bättre att konkret fråga om osakliga kommentarer eller skällsord med anknytning till utseendet eller andra personliga egenskaper. Dessutom är det viktigt att fråga var sådana osakliga kommentarer sker (till exempel i sociala medier, i skolan eller på vägen till skolan) och om skolans personal har informerats om det som hänt.

Trakasserier har ett samband med hälsorisker, svårigheter med skolgången och riskbeteende hos unga. Därför är det viktigt att den som blivit offer för trakasserier eller som bevittnat trakasserier vågar vända sig till en vuxen och att man kan förhålla sig till trakasserierna på ett lämpligt sätt.

Jämställdhetslagen förbjuder sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön. Sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön är oönskat beteende genom vilket man avsiktligt eller de facto kränker en persons psykiska eller fysiska integritet genom att skapa en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller ångestfylld stämning.

Enligt diskrimineringslagen är trakasserier ett beteende som syftar till eller som leder till att en persons eller människogrups människovärde kränks och beteendet skapar en stämning som gör att personen eller människogruppen förnedras eller förödmjukas eller som är hotfull, fientlig eller aggressiv gentemot dem.

Trakasserier är aldrig den utsattas fel

Skolan bör utarbeta tydliga anvisningar om trakasserier. Av anvisningarna ska bland annat framgå vad sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön, könsidentitet eller variationer av könsdrag är eller vad trakasserier i fråga om de diskrimineringsgrunder som nämns i diskrimineringslagen innebär. Dessutom ska det av anvisningarna framgå olika former av trakasserier, vad den som utsatts för trakasserier eller observerat trakasserier kan göra, vem hen kan vända sig till och hur skolans personal ska agera i situationen. Hela skolkollegiet ska känna till anvisningarna.

Vårdnadshavarna för både den som gjort sig skyldig till trakasserier och den som utsatts för trakasserier ska alltid kontaktas. Vid allvarliga störningar och våldssituationer ska man kontakta polisen.

Att öka medvetenheten om olika former av trakasserier och utarbeta anvisningar för trakasserierfall kan vara en del av skolans arbete för jämställdhet och likabehandling. I en likabehandlings- och jämställdhetsmedveten skola råder en verksamhetskultur där det inte finns några åskådare till trakasserier, utan var och en kan och vågar ingripa i trakasserier och försvara den som utsatts för dem. Alla ska delta i att förebygga trakasserier och ingripa i dem.

- [Handbok](#) för att förebygga och ingripa i sexuella trakasserier i skolor och läroanstalter (Utbildningsstyrelsen 2020)

Könsmångfald

Könet kan inte reduceras till endast två kön som tydligt kan särskiljas från varandra. Begreppet köns-
mångfald omfattar alla kön och könsidentiteter, variationer i könsdragen och former av könsuttryck.

Genom att förstå och acceptera könets mångfald kan vi lättare utvidga vår uppfattning av hurdana vi kan och får vara som människor, flickor och pojkar, kvinnor och män, eller ickebinära. Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen förpliktar till att öka kunskapen om och förståelsen för könets mångfald.

Könsidentiteten ryms inte alltid i ett tvåpoligt könssystem

Att beakta könets mångfald kräver framförhållning och systematik

Skolan och utbildningsanordnaren är skyldiga att ingripa i situationer som diskriminerar eller kränker en elev som tillhör en könsminoritet. Skyldigheten att förebygga diskriminering på grund av könsidentitet och könsuttryck förutsätter å sin sida framförhållning och systematik. Endast då har skolan och utbildningsanordnaren beredskap att lösa de problemsituationer som uppstår.

För framförhållning krävs medvetenhet och kompetens om könets mångfald. Systematik å sin sida förutsätter att skolan fäster särskild uppmärksamhet vid skyldigheten i fråga när den utarbetar skolans plan för likabehandling och jämställdhet.

Könets mångfald ska beaktas när skolans plan för likabehandling och jämställdhet utarbetas. I planen kan man anteckna goda rutiner för att förebygga mobbning och trakasserier i anslutning till könsidentitet, könsuttryck eller variationer av könsdrag. Enligt förarbetena till jämställdhetslagen vore det också nyttigt att inkludera ett ställningstagande om att skolan har förbundit sig till att förhindra trakasserier och annan diskriminering av personer som tillhör en könsminoritet.

För att alla elever ska kunna känna sig välkomna och trygga är det dock inte i sig ett tillräckligt mål att det inte förekommer trakasserier och diskriminering. Av hela skolgemenskapen krävs också en förståelse för och ett ömsesidigt värdesättande av mångfald samt att bemöta andra som människor. Goda rutiner i skolan är till exempel att elever tilltalas vid det namn de själva valt. Det här namnet bör också användas i skolans vardagliga datasystem, om man samtidigt tekniskt kan säkerställa att även elevens officiella namn bevaras i det officiella elevregistret.

Utrymmen uppdelade enligt kön lämpar sig inte alltid för alla

En elev som tillhör en könsminoritet kan ha ett större behov av intimitetsskydd än andra. För att beakta könets mångfald och förebygga diskriminering är det därför viktigt att det också finns tvätt- och omklädningsrum som beaktar hens behov. Detta skapar också en trygghetskänsla och en känsla av att eleven verkligen tillhör skolgemenskapen.

Det lönar sig alltid att söka alternativa lösningar tillsammans med eleven. Finns det till exempel ett alternativt tvätt- och omklädningsrum eller kan utrymmena användas i turor?

Att höra till en könsminoritet är en uppgift som omfattas av den personliga integriteten

Det juridiska könet, där alternativen är kvinna och man, är en offentlig uppgift. Att man tillhör en sexuell minoritet är däremot en uppgift som är privat. Integriteten hos en elev som tillhör en könsminoritet ska respekteras. Att främja jämställdhet innebär inte att skolan på eget initiativ börjar utreda om eleverna tillhör en könsminoritet.

Rimliga anpassningar skapar jämlikhet

Utbildningsanordnaren är skyldig att göra ändamålsenliga och rimliga anpassningar som behövs i respektive situation.

Med rimliga anpassningar i skolan avses nödvändiga ändringar och arrangemang som tryggar att en elev med funktionsnedsättning kan delta i skolans verksamhet på lika villkor. Rimliga anpassningar kan göras till exempel genom att ordna nödvändiga hjälpmedel i klassrummet, utveckla möjligheterna att genomföra studierna och anpassa undervisningen.

Vägran att göra rimliga anpassningar är diskriminering

Vid bedömningen av behov av anpassningar beaktas i första hand behoven hos personen med funktionsnedsättning. Dessutom beaktas utbildningsanordnarens storlek och ekonomiska ställning, verksamhetens art och omfattning, de uppskattade kostnaderna för anpassningarna samt det stöd som kan fås för att ordna anpassningarna.

Skolan ska aktivt identifiera behov av anpassningar och föra en dialog med eleven och hens vårdnadshavare om behov av anpassningar upptäcks. Dessutom ska man i bedömningen av anpassningsbehov beakta synpunkter från sakkunniga som är relevanta med tanke på elevens funktionsnedsättning eller sjukdom. En elev kan behöva flera olika anpassningar. Anpassningar kan behövas i undervisningen eller i skolans övriga verksamhet.

En rimlig anpassning kan också gälla skoltransporter. Om till exempel ett barn med funktionsnedsättning på grund av sin funktionsnedsättning behöver skoltransport till en annan skola än närskolan eller till en adress som inte är barnets officiella bostadsort, kan barnet ha rätt till transport som rimlig anpassning, även om transporten inte skulle beviljas enligt 32 § i lagen om grundläggande utbildning.

Anpassningar kan också vara nödvändiga i en överraskande situation, till exempel om skolans hiss går sönder. I en sådan situation kan en rimlig anpassning till exempel vara att undervisningen för en rullstolsburen elev flyttas till skolans första våning.

I lagstiftningen finns ingen uttömmande definition av funktionsnedsättning, utan begreppet är kontextbundet. Enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning innefattar personer med funktionsnedsättning bland annat personer med varaktiga fysiska, psykiska, intellektuella eller sensoriska funktionsnedsättningar, vilka i kombination med olika hinder kan motverka deras fulla och verkliga deltagande i samhället på lika villkor som andra. Funktionsnedsättningen kan således ta sig olika uttryck i olika miljöer.

Valteri center för lärande och kompetens har producerat material som stöd för rimliga anpassningar:

- [Valteri center för lärande och kompetens](#)

Skolans fester och andra evenemang

Utbildningsstyrelsen har 19.9.2022 gett en anvisning om anordnande av undervisning i religion och livsåskådningskunskap i den grundläggande utbildningen och åskådningsfostran i förskoleundervisningen samt om gemensamma fester och religiösa evenemang i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen (OPH-3903-2022). Vid utarbetandet av anvisningen har Utbildningsstyrelsen beaktat ställningstaganden av bland annat riksdagens grundlagsutskott och de högsta laglighetsövervakarna.

Enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen ska all undervisning i skolan vara religiöst, konfessionellt och partipolitiskt obunden.

Det är viktigt att skolans verksamhetskultur, inklusive fester och andra evenemang, stöder elevernas och personalens samhörighet, positiva interaktion, gemenskap och mångfald. När skolans olika evenemang ordnas lönar det sig att i stor utsträckning beakta elevernas mångfald till exempel i fråga om kulturer, åskådningar, religioner, språk eller någon annan omständighet.

I skolan ordnas flera gemensamma fester som är avsedda för alla elever. Dessa fester kan inte vara religiösa tillställningar. Skolans gemensamma fester och andra evenemang ska ordnas så att alla elever kan delta i dem. Det är inte möjligt att ge en exakt gräns för det tillåtna antalet element som hänvisar till en religion vid skolans gemensamma fester.

Att ordna en fest till exempel i en kyrka gör inte i sig tillställningen religiös. I Utbildningsstyrelsens anvisning betonas dock vikten av noggrant övervägande om man planerar att ordna en gemensam fest i en religiös lokal.

Vid behov kan man komma överens med elevens vårdnadshavare om individuella arrangemang om vårdnadshavaren inte vill att eleven deltar i hela programmet på en fest på grund av åskådningsmässigt innehåll. Till exempel ett sådant arrangemang att eleven förflyttar sig till en annan lokal för en del av tiden ska genomföras finkänsligt och så att det väcker så lite uppmärksamhet som möjligt.

Om det ordnas ett religiöst evenemang i skolan ska man också ordna ett alternativ till evenemanget och informera om evenemangen tydligt och i god tid. Eleven eller vårdnadshavaren ska ha en genuin möjlighet att välja i vilket evenemang eleven deltar. Detta förutsätter att eleven och vårdnadshavaren har kunskap om innehållet i båda tillställningarna när de väljer. Man ska inte heller göra antaganden om deltagande i olika evenemang utifrån det åskådningsämne som eleven studerar. Om elevens och vårdnadshavarens åsikter om deltagandet i ett religiöst evenemang eller ett alternativt program avviker från varandra, beslutar skolan med beaktande av elevens intresse enligt vilken åsikt man ska agera.

Med tanke på jämställdheten och tryggare rum är det viktigt att se till att till exempel olika minoriteter inte utsätts för diskriminering på skolans fester och andra tillställningar ens med humor som ursäkt.

Att skapa en inkluderande verksamhetskultur

Genom skolans arbete för att främja likabehandling och jämställdhet strävar man efter att utveckla skolan och hela samhället så att de blir mer inkluderande.

En inkluderande skola motsvarar elevens behov

I en inkluderande verksamhetskultur främjas inkludering, samhörighet, likabehandling, respekt för mångfald och jämställdhet i skolans hela verksamhet. Varje elev har rätt och möjlighet att höra till gruppen, bemötas jämlikt och delta i gemensam verksamhet enligt sina färdigheter och förutsättningar. En inkluderande skola svarar mot elevens behov och tvingar inte in eleverna i en för snäv form. Med olika former av stöd för lärande och skolgång kan man förverkliga varje elevs jämlika rätt till undervisning.

Förutom förebyggandet av diskriminering är skolans uppgift framför allt att främja likabehandling och jämställdhet, det vill säga att lära eleverna om och handleda eleverna mot en mer inkluderande verksamhetskultur. Med en mer inkluderande verksamhetskultur identifierar och avvecklar man fördomar och polarisering av samhället samt en differentiering av studie- och yrkesområden. En inkluderande verksamhetskultur förutsätter att personalen förstår hur attityder gällande till exempel funktionsnedsättningar, funktionshinder, olika stödbehov, ursprung, hudfärg, åskådning, kön och dess mångfald syns i personalens eget agerande och skolans verksamhetssätt.

Rutiner som ger upphov till rasism ska identifieras och avvecklas

Rasism och annan diskriminering ska identifieras och avvecklas i olika sammanhang, såsom i olika läroämnena och när man skapar en trygg lärmiljö. Det ska vara möjligt för eleverna att behandla rasism i en trygg miljö. Att tala om rasism och att lyfta fram och synliggöra den ska därför vara en del av den systematiska verksamheten som syftar till att påverka såväl strukturer, rutiner och handlingar som ord, värderingar och tankemodeller. Det räcker inte att enbart ingripa i eller förbjuda rasism eller annan diskriminering. Vi måste identifiera och avveckla strukturer, processer, värderingar, tankemönster och ord som ger upphov till rasism och som vi skapar eller använder dagligen.

Eleverna har möjlighet att delta i skolans beslutsfattande bland annat genom klassmöten samt elevkårs-, vänelevs- och medlingsverksamhet. Skolorna ska ha sådana strukturer där alla elever kan delta i beslutsfattandet enligt sin egen åldersnivå. Hur elevernas initiativ genomförs ska synliggöras, liksom även motiveringarna om initiativen inte är möjliga att genomföras.

Skolan ska vara lättillgänglig

Det är bra att fundera på hur skolans verksamhet kan göras lättillgänglig för alla vårdnadshavare på ett sätt som beaktar alla familjeformer. Skolan ska också ha beredskap att bygga upp ett samarbete med boendeenheter för barn som brådskande placerats utanför hemmet och för omhändertagna barn. I samarbete med vårdnadshavarna ska man identifiera och avveckla eventuella andrafierande antaganden och rutiner som kan bero på tankemodeller eller stereotyper som skapar ojämlikhet.

En inkluderande och jämlik verksamhetskultur är viktig i skolans hela verksamhet – även till exempel på rasterna och under skolmåltiderna. Ser man till att en person som äter specialkost inte hamnar i en sämre ställning än andra vid skolmåltider? Hur stöder skolan elevernas positiva och negativa religionsfrihet, såsom den positiva religionsfrihetens möjlighet att klä sig i symboler eller kläder i anslutning till sin religion, och den negativa religionsfrihetens rättighet att inte delta i religiösa tillställningar?

Läromedel

Läroböcker och andra läromedel har en betydande inverkan på elevernas uppfattning om kön, könsroller, hudfärg, åskådning, hälsotillstånd och vilken ställning människor som har andra annorlunda egenskaper har i samhället.

Genom mångsidiga arbetssätt och lärmiljöer säkerställs positiva upplevelser av lärande. Vid valet av läromedel ska man fästa uppmärksamhet vid innehålllets mångfald vad gäller både bilder och text. I läromaterial som beaktar likabehandling och jämställdhet förekommer personer med olika hudfärger, personer av olika kön, personer som kommunicerar på olika sätt, personer med funktionsnedsättning och personer med olika kultur- och åskådningsbakgrund i olika uppgifter och roller. Det lönar sig att granska fenomen och människor från många olika synvinklar och utmana invanda tankemodeller om hur vi uppfattar och förklarar omvärlden.

Enligt jämställdhetslagen ska undervisningsmaterial främja jämställdheten.

Till exempel en elev med funktionsnedsättning har rätt att avgiftsfritt få de biträdestjänster och hjälpmedel som krävs för att delta i undervisningen så att läromedlen är tillgängliga för alla.

Undervisning och handledning som är medveten om jämställdhet och likabehandling

Elevers egenskaper, såsom kön, hudfärg, religion, modersmål eller hälsotillstånd, kan påverka hurdana bilder och modeller av mänsklighet, kompetens och karriärmöjligheter hen erbjuds i skolan.

Som ett resultat av detta kan eleven uppleva otrygghet, utanförskap, förakt och ensamhet i skolan. Förutfattade meningar kan till exempel innebära en internaliserad uppfattning om att ett visst kön, en viss hudfärg, en viss religion eller ett visst modersmål är bättre lämpat för en viss sak, uppgift eller ställning. De kan också visa sig som förväntningar och antaganden om hur personer borde se ut och hur de borde bete sig och tala. Olika förutfattade meningar kan begränsa vår verksamhet oberoende av våra val.

Var och en ska kunna få vara sig själv

Uppdraget för förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen är att göra det möjligt för varje individ att vara sig själv som sitt unika jag. I undervisningen ska man identifiera och avveckla befintliga förväntningar och förutfattade meningar. Undervisningen får inte upprätthålla normer som begränsar eleverna, och för detta krävs en medvetenhet om jämställdhet och likabehandling. En undervisning som är medveten om jämställdhet och likabehandling grundar sig på att man på ett finkänsligt sätt identifierar varje elevs individualitet och personlighet.

I en undervisning som är medveten om jämställdhet och likabehandling identifieras och avvecklas samhälleliga och kulturella strukturer som skapar ojämlikhet. En medvetenhet om jämställdhet och likabehandling i undervisningen och handledningen kräver långsiktigt arbete, och är viktig att främja genom ledarskapet i skolan, konsekvent planering av jämställdhet och likabehandling samt tillräcklig fortbildning för lärarna.

I en undervisning som är medveten om jämställdhet och likabehandling är läraren medveten om och strävar efter att överge sina eventuella ojämlika och stereotypa uppfattningar, vilka blir synliga i hans attityder, beteende och hur han bemöter eleven som individ. Processer, handlingar och ord som skapar ojämlikhet kan förbli dolda i skolan om man inte talar om människornas egenskaper och deras inverkan.

En lärare som är medveten om jämställdhet och likabehandling:

- förstår vilka sociala och kulturella faktorer som skapar ojämlikhet samt vet att dessa går att påverka
- känner till sin benägenhet att förhålla sig på olika sätt till elever beroende på deras egenskaper
- ger eleverna utrymme att vara sig själva, utan några stereotypa förväntningar
- kan stöda eleven i att växa och att skapa sin identitet även när eleven är osäker på sin identitet eller hör till en minoritet
- avvecklar undervisningens andrafierande tanke- och interaktionsmodeller samt rutiner i sin arbetsgemenskap
- kan analysera strukturella faktorer som medför ojämlikhet som minoriteter möter tillsammans med eleverna
- främjar aktivt jämställdhet och likabehandling i den egna klassen och skolgemenskapen i sina val av läromedel, arbetssätt och samarbetsparter
- utvecklar skolans verksamhetskultur så att den blir mer medveten om jämställdhet och likabehandling samt deltar i skolans planering av jämställdhet och likabehandling.

Elevhandledningen ska identifiera varje elevs individualitet

Målet med undervisning och handledning som är medveten om jämställdhet och likabehandling är att rutinerna för undervisningen och handledningen inte skapar eller upprätthåller indelningen av eleverna i separata grupper enligt deras egenskaper. Man handleder eleverna till exempel till individuella val av vidareutbildning.

Det är viktigt att skolan med hjälp av undervisningen och elevhandledningen deltar i att avveckla stereotypa uppfattningar om olika yrken och studieval. Den handledande personalen ska också identifiera sina egna eventuella förhandsuppfattningar och hur dessa inverkar på handledningsarbetet.

Skolan ska uppmuntra eleven att göra fördomsfria läroämnes-, inriktnings- och karriärval utifrån sina individuella egenskaper, styrkor och motivationsfaktorer. På så sätt stöds eleven att även söka

sig till branscher där elevens kön eller andra egenskaper är i minoriteten, om detta är förenligt med hens önskemål.

En särskild utmaning som observerats är hur elevens etniska bakgrund inverkar på i vilken riktning hen handleds i studierna. I fråga om elever med funktionsnedsättning har liknande observationer gjorts. Unga med funktionsnedsättning kan också i regel hänvisas till specialskolor eller särskilda studier.

Elevhandledare och andra som hör till undervisningspersonalen ska kritiskt granska sina egna förutfattade meningar om elevernas lämplighet för olika branscher. Elevhandledaren ska vara medveten om frågor som gäller jämställdhet och likabehandling och tillägna sig ett genusmedvetet förhållningssätt till handledningen.

I undervisningen och handledningen ska man avstå från att kategorisera elever utifrån deras yttre egenskaper. Medvetenhet om jämställdhet och likabehandling konkretiseras i handledarens verksamhet; i hens förmåga att höra, lyssna på och observera eleven, göra tolkningar om hen samt vara i dialog med eleven. Det centrala målet för handledning som är medveten om jämställdhet och likabehandling, att stärka elevens företagsamhet och funktionsförmåga, innebär att eleven förmår göra meningsfulla val av läroämnen och andra val samt betydelsefulla planer utan att olika egenskaper utgör en omedveten begränsning eller ett hinder.

Det är bra för handledaren att fundera på om stärkande av aktörskapet och funktionsförmågan innebär olika saker för olika elever. Har elevens val av studier, studieväg eller yrke bestämts redan på förhand enligt elevens egenskaper, och styr dessa antaganden handledningsprocessens förlopp? I den personliga handledningen rör man sig inom ett område som förutsätter att handledaren är särskilt känslig för att identifiera reflektioner kring elevens identitet och värderingar samt deras betydelse för planerna och valen som gäller elevens framtid. En handledning medveten om jämställdhet och likabehandling grundar sig på en dialog med eleven och främjar kritisk reflektion över värderingar, föreställningar och antaganden.

Fysisk och digital tillgänglighet

Främjande av tillgänglighet ökar likabehandlingen. Med fysisk tillgänglighet avses den fysiska miljön, såsom byggnader, utomhusområden och kollektivtrafiken. Inom förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen innebär fysisk tillgänglighet att utrymmena planeras så att vem som helst oberoende av sina individuella egenskaper kan delta i undervisningen och skolans övriga verksamhet. En tillgänglig rutt ska inte i onödan avskilja ett barn med funktionsnedsättning från den övriga gruppen. Tillgängliga entréer ska till exempel inte placeras bakom byggnader, utan tillgängliga rutter ska i princip vara rutter som används ofta.

Med digital tillgänglighet avses den immateriella miljön, såsom information, webbplatser, tjänster och attityder. Pedagogisk tillgänglighet innebär å sin sida att undervisningen är öppen och att elevernas mångfald och olika villkor beaktas i undervisningen.

Till digital tillgänglighet hör också det språk som används. Lätt språk är en särskild språkform vars innehåll, ordförråd och struktur har anpassats så att det är mer läsbart och begripligt än standardspråket. Man kan både skriva och tala lätt språk.

I skolan ska såväl den fysiska miljön som till exempel undervisningsmaterialet vara lämpligt och tillgängligt för alla oberoende av elevens funktionsförmåga. Dessutom bör man komma ihåg att även elevernas vårdnadshavare kan ha olika behov av tillgänglighet och flerkanalig kommunikation.

Fysisk tillgänglighet innebär att:

- det är lätt att röra sig på gårds- och trafikområdet
- det är lätt att komma in i byggnaderna
- man kan röra sig och agera obehindrat i skolbyggnaden (till exempel hissar och tillgängliga toaletter)
- akustiken i ljudmiljön fungerar bra
- anvisningar och skyltar är tydliga
- det finns tillgängliga lekredskap på gården.

För att skolans lokaler ska vara tillgängliga bör man fästa uppmärksamhet vid miljön inomhus och utomhus ur många synvinklar. I den fysiska tillgängligheten ska man beakta bland annat faktorer i anslutning till att förflytta sig, se, höra, förstå, till säkerhet, användning av ett eventuellt hjälpmedel, skillnader i barnens storlek samt gestaltning. Bredden på gångarna i lokalerna och ytbeläggningsmaterialen som använts påverkar hur man kan eller ryms att röra sig i dem till exempel med rullstol. Är lekredskapen på gården tillgängliga för alla barn? Har man möjlighet att använda ramp vid ingångarna?

Den fysiska tillgängligheten kan främjas genom val av material och redskap. Olika ytbeläggningsmaterial och färger hjälper till exempel personer med nedsatt syn att skilja mellan rutter, områden och aktiviteter. Även olika permanenta ljud, såsom ett vindspel utomhus, kan fungera som ljudfyr för en viss lekplats. Utrymmenas kanter kan markeras med en färg som tydligt skiljer sig från den övriga omgivningen för att berätta om risken för att snubbla eller falla.

I omgivningen ska man också beakta sinnenas över- och underkänslighet. Det lönar sig att fästa uppmärksamhet vid bland annat belysningen och möjligheterna att justera den samt vid ljuddämpande ytbeläggningsmaterial, vädringen av utrymmena och möjligheten att anpassa utrymmena till exempel genom att vända bordet så att det passar barnet.

I förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen innebär digital tillgänglighet att eleven eller vårdnadshavaren kan välja olika sätt att kommunicera samt för att få information och tjänster. Undervisning och information ska kunna fås via olika kanaler, såsom elektroniskt och i tryckt format. Tillgängliga digitala tjänster ska vara logiska och lätta att använda. De beaktar olika funktionsnedsättningar, såsom sinnesbegränsningar och rörelsehinder samt kognitiva begränsningar. Tillgängligt digitalt innehåll är tydligt och begripligt och kan läsas med en skärmläsare.

Tillgänglighet är en viktig princip som förutsätter att skolan har en konstruktiv verksamhetskultur som främjar likabehandling. Hela skolgemenskapen ska se till att alla elever deltar i skolgemenskapens verksamhet oberoende av deras personliga egenskaper.

I en tillgänglig skola kan man:

- få undervisning och handledning enligt sina behov
- delta i all verksamhet i skolan och använda sig av olika elevvårdstjänster
- få individuell handledning och stöd för studiernas framskridande
- röra sig obehindrat
- delta i alla utflykter
- använda den informationsteknik, de kommunikationskanaler och det läromaterial som behövs i studierna.

Metoder som kan användas för att säkerställa tillgängligheten är bland annat:

- induktionsslinga
- ljudåtergivningssystem
- skärmläsare
- förstoringsprogram
- tillräcklig och bländfri belysning
- hinderfri sikt
- lätt språk
- inspelningar
- tecken och stödtecken
- skrivtolkning
- textning av videor
- visuell kommunikation
- särskilda provarrangemang, såsom extra tid i provet, uppdelning av provet eller muntligt prov
- mångsidig undervisning
- störningsfritt utrymme
- tillåten användning av dator
- möjlighet att avancera i egen takt.

Utredning och myndighetsavgöranden samt myndighetskommentarer:

- Markku Lang, Pasi Kurttila, Tiina Mäkelä, Raija Kattilakoski, Reino Tapaninen, Sari Lehtonen 2025: ["Terveet tilat 2028: Yleissivistävän koulutuksen \(perusopetuksen ja lukion\) oppimisympäristöjen nykytilaselvitys 2023-24"](#)
- [Diskriminerings- och jämställdhetsnämndens meddelande 1/2023 \(tillgänglig skolgång\)](#)
- [Diskrimineringsombudsmannen: "En skola anordnade en otillgänglig studieresa – kommunen betalade gottgörelse till eleven på grund av diskriminering"](#)
- [Diskrimineringsombudsmannen: "Skolorna bör säkerställa tillgängligheten och garantera lika möjligheter för alla att delta i utfärder och lägerskolor"](#)

Metoder för att kartlägga elevernas synpunkter och upplevelser

Ämnen för diskussion med de yngsta eleverna

Vid valet av lämplig metod lönar det sig att beakta barnens ålder och utvecklingsnivå. Diskussionen kan fungera som utgångspunkt för skolans arbete för likabehandling och jämställdhet, särskilt med de yngsta eleverna. Läraren kan anpassa frågorna så att de motsvarar elevernas ålder och utvecklingsnivå. Före en enkät genomförs, är det sannolikt nödvändigt att gå igenom begreppen i enkäten. Förutom i den grundläggande utbildningen kan frågorna även användas i förskoleundervisningen i tillämpliga delar.

- Hurdan tycker du att en jämlik skola är?
- Behandlar läraren eleverna på samma sätt i likadana situationer oberoende av till exempel elevens hudfärg, modersmål, religion, övertygelse, kön, funktionsnedsättning eller hälsotillstånd?
- Hurdan är stämningen i skolan?
- Känner du dig trygg i skolan?
 - Om inte, har det att göra med ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, familj, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller dig som person?
 - Om inte, var/när känner du dig inte trygg?
- Kommer du gärna till skolan?
 - Om inte, har det att göra med ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, familj, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller dig som person?
- Kan du berätta för läraren om du eller din vän blir mobbad?
- Ingriper lärarna tillräckligt bra i mobbning?
- Förekommer det problem på lektioner, raster eller under skolvägen som du skulle vilja ändra på? Har dessa problem att göra med elevernas ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, familj, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen?
- Vad önskar du att skulle förändras för att alla ska ha det bra i skolan?
- Hur tycker du att likabehandlingen och jämställdheten kunde förbättras i skolan?
- Har du observerat skällsord, mobbning, våld eller trakasserier i skolan till exempel på grund av utseende, kläder eller hobbyer?
- Förekommer det skällsord, mobbning, knuffar eller annat våld eller trakasserier i skolan till exempel på grund av ålder, hudfärg, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, familj, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen?
 - Om ja, på vilka diskrimineringsgrunder? Hur ofta? Var (i sociala medier, på lektioner, på raster, utanför skoltiden)?

- Finns det könsneutrala toaletter och omklädningsrum i skolan?
- Kallas varje elev för det hen vill bli kallad?

Fler metoder som kan användas med barn i förskoleåldern finns på [Utbildningsstyrelsens webbplats](#).

Enkät till skolans äldre elever

Med denna enkät samlas det in information om hur eleverna upplever att likabehandling och jämställdhet förverkligas i skolan. Enkäten besvaras anonymt och resultaten behandlas så att enskilda respondenter inte kan identifieras i materialet. Påståendena besvaras med "ja" eller "nej". Öppna svar har markerats separat.

- Jag kommer gärna till skolan.
- Jag känner mig trygg i skolan.
 - Om du svarade "nej" på frågorna ovan, har otryggheten att göra med kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen? (Öppet svar.)
 - Om otryggheten är förknippad med någon av de ovannämnda orsakerna, vilken av dem? (Öppet svar.)
- I skolan får varje elev vara sådan som hen är oberoende av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen.
- Jag kan uttrycka min åsikt.
- Man lyssnar på och hör mig oberoende av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen.
- Jag får hjälp och stöd vid behov.
- Min övertygelse/åskådning/religion respekteras.
- Min övertygelse/åskådning/religion beaktas vid måltiderna.
- Skolan beaktar kulturernas mångfald.
- Jag tas med i gruppuppgifter, lekar och spel.
- Elevhandledarna handleder mig utifrån mina intressen och färdigheter, inte till exempel utifrån mitt utseende eller namn.
- Eleverna hänvisas till exempel till gymnasieutbildning eller yrkesutbildning på basis av färdigheter, kompetens och intresse, inte till exempel på basis av hudfärg eller namn.
- Min kompetens och mina prestationer bedöms mångsidigt och jämlikt oberoende av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen.

- I läromedlen finns sådant innehåll och sådana bilder som jag kan identifiera mig med.
- I läromedlen finns människor med varierande utseende.
- I skolan förstår man variationer i könsdragen och att det finns fler än två könsidentiteter.
- Skolan genomför sexualfostran på ett öppet och respektfullt sätt.
- Jag kan ta mig till de utrymmen dit jag har tillstånd och behov av att gå.
- Verksamheten anpassas och studiebesök och utflyktsmål väljs så att alla har möjlighet att delta.
- Skolans meddelanden är förståeliga för mig.
- Jag vet hur man kan påverka gemensamma ärenden i skolan.
- Alla som vill kan påverka gemensamma ärenden i skolan och det finns inga hinder för påverkan till exempel på grund av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung eller hudfärg, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen.
 - Om alla inte kan påverka, vilken diskrimineringsgrund utgör ett hinder för påverkan i skolan? (Öppet svar.)
- Eleverna deltar i att utarbeta skolans plan för jämställdhet och likabehandling.
- Elevernas vårdnadshavare deltar i att utarbeta skolans plan för jämställdhet och likabehandling.
- Vid skolans fester och andra evenemang har man på ett jämlikt sätt beaktat mångfalden bland eleverna.
- Alla kan delta i skolans fester och evenemang samt deras program oberoende av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen.
 - Om alla inte kan delta, vilken diskrimineringsgrund utgör ett hinder för deltagandet? (Öppet svar.)
- Jag har stött på eller observerat mobbning, våld och/eller trakasserier i skolan i anslutning till kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen? Sådant kan vara till exempel skällsord med anknytning till sexualitet, hudfärg eller funktionsnedsättning, eller annan mobbning i anslutning till någon diskrimineringsgrund.
 - Om du svarade ja, vilken diskrimineringsgrund har mobbningen/våldet/trakasserierna du observerat gällt? (Öppet svar.)
 - Om du svarade ja, var har du mött eller observerat detta? (Öppet svar.)
- I skolan ingriper man i mobbning och trakasserier.

Har du under det gångna året upplevt eller observerat följande i skolan:

- sexuellt kränkande tal, osakliga meddelanden eller samtal
- bilder eller inlägg i sociala medier som du upplevt som kränkande eller ångestframkallande
- närmanden eller fysisk beröring som du upplevde som obehagliga eller ångestframkallande
- sexuella förslag som du upplevde som ångestframkallande eller obehagliga?

Om du svarade ja på någon av de föregående frågorna:

- den som gjort sig skyldig till trakasserier/mobbning var en annan elev
- den som gjort sig skyldig till trakasserier/mobbning hörde till skolans personal
- berättade du om händelsen för skolans personal?
- fortsätter trakasserierna/mobbningen fortfarande?

Gällde trakasserierna/mobbningen:

- ursprung, nationalitet, språk eller hudfärg
- kön
- hälsotillstånd eller funktionsnedsättning
- sexuell läggning
- könsidentitet eller könsuttryck
- religion eller övertygelse
- åsikt
- familjen eller familjerelationerna?

Vilka saker som gäller jämställdhet och likabehandling är bra i skolan? (Öppet svar.)

Vad borde förbättras i skolan för att alla skulle vara jämlika? (Öppet svar.)

Ämnen för diskussion bland skolans personal eller i arbetsgruppen som planerar arbetet för jämställdhet och likabehandling

Förutom att utreda elevernas åsikter och upplevelser kan man också diskutera med personalen hur likabehandling och jämställdhet förverkligas i skolvardagen. Detta kan bidra till att lyfta fram aktuella och gemensamma frågor till diskussion. Det är dock skäl att beakta att det med tanke på redogörelsen för skolans jämställdhets- och likabehandlingsläge är viktigt att utreda hur eleverna upplever att likabehandling och jämställdhet förverkligas i skolan.

Frågorna nedan eller en del av dem kan diskuteras med personalen, till exempel ett ämne i taget. Utifrån frågorna kan man fundera på nuläget, ändringsbehoven och tidtabellen för eventuella ändringar. Ämnen för diskussion bland personalen (till exempel genom smågruppssamtal):

Elevernas deltagande i beslutsfattandet

- Får alla kön delta lika mycket i beslutsfattandet? Hur ser vi till att så är fallet?
- Hur säkerställer vi att elever med funktionsnedsättning kan delta i skolans olika aktiviteter på lika villkor som andra?

Samarbetet med elevernas vårdnadshavare

- Hur har vårdnadshavarna inkluderats i planeringen av jämställdhet och likabehandling?
- Hur ser vi till att olika vårdnadshavare och vårdnadshavare med olika bakgrund kan delta till exempel i planeringen, föräldraverksamheten och föräldrakvällar?
- Beaktar vi olika familjeformer, inklusive regnbågsfamiljer?
- Hur beaktar vi vårdnadshavare vars starkaste språk inte är skolans undervisningsspråk?

Undervisningen

- Hur beaktar vi elevernas mångfald i planeringen och genomförandet av undervisningen (till exempel språk, kultur, åskådning, funktionsnedsättning, hudfärg, åsikt, olika kön och sexuell läggning)?
- Stöder vi elevernas välbefinnande i undervisningen?
- Använder vi mångsidiga arbetssätt i undervisningen?
- Hur identifierar och avvecklar vi eventuella andrafierande tanke- och verksamhetsmodeller som påverkar undervisningen och handledningen?
- Hur beaktar vi i skolan elever som bor i flera hem?

Läromedlen

- Är våra läromedel lämpliga för alla eller kan de anpassas så att de lämpar sig för alla?
- Lyfts mångfald fram i våra läromedel (bland annat hudfärg, kön, åskådning och olika familjeformer)?
- Hurdana könsrelaterade normer upprepar eller avvecklar våra läromedel?
- Kan våra läromedel läsas bland annat med skärmläsare?
- Hurdana människor presenteras i våra läromedel?
- På vilket sätt presenteras karaktärer av olika storlek och med olika utseenden?
- Understryks funktionsnedsättningen hos en person som sitter i rullstol, eller kan en person med funktionsnedsättning vara med i en berättelse som inte behandlar funktionsnedsättningen?
- Vilka andra stereotyper kan förekomma i våra läromedel?

Genomförande av läroplanen eller valen

- Har undervisningsgrupper bildats obefogat till exempel på basis av kön?
- Har genomförandet av den betonade undervisningen samt dess kommunikation, elevantagning och undervisningsarrangemang granskats så att de inte utesluter elever med olika bakgrund?
- Hur har planeringen av lektionstiderna för olika åskådningsämnen och arrangemangen i anslutning till platserna för undervisningen genomförts?

Elevbedömningen

- Beaktar vi elevens språkliga eller kulturella bakgrund vid planeringen av bedömningen?
- Bedömer vi olika kön enligt samma kriterier?
- Hur beaktar vi funktionsnedsättningar eller stödbehov i bedömningen?
- Är skolans belöningsrutiner mångsidiga och hur beaktar vi olika elever och stödbehov i samband med belöningar?

Skillnader i lärresultat

- Förekommer det skillnader i elevernas lärresultat till exempel på basis av kön eller modersmål? Vilka faktorer ligger bakom skillnaderna i lärande och hur kan vi påverka dem?

Elevhandledningen

- Hur ser vi till att eleverna får jämlik handledning och jämlikt stöd oberoende av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, överty-

gelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen?

- Påverkar till exempel elevens kön, funktionsnedsättning eller ursprung elevhandledningen? Hur kan vi ingripa i detta och motarbeta fördomar?
- Stöder vi eleverna att välja fortsatta studieplatser enligt sina egna önskemål?
- Får eleverna till exempel berätta om sina erfarenheter av eller rädslor gällande rasism när de funderar på en plats för fortsatta studier, eller avfärdas dessa tankar?
- Har eleverna möjlighet att diskutera sina rädslor gällande att söka sig till en bransch som är atypisk för deras kön?

Kommunikationssituationer och verksamhetskultur

- Ger vi alla elever lika mycket uppmärksamhet och möjligheter att komma till tals?
- Använder vi vid behov hjälpmedel i kommunikationen (till exempel bildstöd, skärmläsare)?
- Är det möjligt att använda olika kanaler i kommunikationen (till exempel möten ansikte mot ansikte, distansmöten, skriftlig kommunikation)?
- Är språket som vi använder tydligt och begripligt?
- Råder det en respektfull stämning i kommunikationssituationer?
- Hör vi alla oberoende av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen?
- Hur fördelas anförandena? Påverkas detta till exempel av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung eller hudfärg, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen?
- Har vi synliggjort principerna för tryggare rum på väggen i skolan eller tas de annars med i skolans vardag? Läser vi till exempel dem högt i början av tillställningar?
- Ger vi alla elever positiv uppmärksamhet?
- Hopas den negativa uppmärksamheten på vissa elever?
- Vilka möjligheter har eleverna att påverka gemensamma frågor?
- Hur ser vi till att möjligheterna för påverkan är jämlika oberoende av kön, könsidentitet, könsuttryck, variationer i könsdragen, ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk aktivitet, familj eller familjeförhållande, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan orsak som gäller personen?
- Hur informerar vi eleverna om möjligheterna att påverka?
- Hur ingriper vi i och påverkar elevernas eventuella fördomar i skolan?

Gemensamma fester som ordnas i skolan

- Hur beaktar vi elevernas mångfald, till exempel språklig, kulturell och livsåskådningsmässig mångfald samt funktionsnedsättning, i skolans fester?
- Stöder vi till exempel dialog och samarbete kring åskådningar på festen?

Religiösa och icke religiöst bundna evenemang

- Har ett motsvarande alternativt evenemang ordnats för en religiös tillställning?
- Har alla våra elever frihet att välja i vilket evenemang de deltar?

Ingripande vid mobbning/trakasserier

- Hur förebygger vi trakasserier i skolan?
- Har vi observerat trakasserier i skolan, till exempel rasistiska ord eller rasistiskt våld, skällsord med anknytning till funktionsnedsättning eller sexualitet, mobbning i anslutning till sexuell läggning, mobbning i anslutning till könsmångfald eller annan mobbning i anslutning till någon diskrimineringsgrund?
- Har vi gjort upp en plan/anvisningar för att ingripa i mobbning/trakasserier?
- Hur har vi sett till att alla elever vet vart, till vem och hur mobbning/trakasserier anmäls?

Fysisk tillgänglighet

- Är skolans utomhusutrymmen fysiskt tillgängliga?
- Är skolans inomhusutrymmen fysiskt tillgängliga?
- Beaktas sensorisk tillgänglighet i skolan?

Digital tillgänglighet

- Är skolans digitala meddelanden tydliga?
- Hur beakta vi olika språkgrupper i kommunikationen?
- Får alla nödvändiga personer tillgång till den digitala kommunikationen?
- Fungerar skolans digitala kommunikation bra med skärmläsare och förstoringsprogram?

Information och kommunikation

- Sköter vi skolans kommunikation via flera kanaler? Beaktar kommunikationen många olika mottagare, till exempel olika språkgrupper och personer som behöver lätt språk?
- På vilka språk publiceras materialen och skickas till eleverna och hemmen?

Språk

- Är undervisningen språkmedveten?

Religion/övertygelse

- Påverkar elevens religion/övertygelse hans möjligheter att agera i skolan?
- Påverkar elevens religion/övertygelse bedömningen av eleven?
- Kan alla elever på lika villkor lyfta fram sin religion/övertygelse?
- Stöder skolans pedagogiska lösningar dialogen mellan personer med olika kultur- och åskådningsbakgrund?

Åsikt

- Övar vi i skolan på att diskutera konstruktivt och uttrycka sin åsikt?
- Hur ser vi till att åsiktsyttringarna inte kränker andra och/eller innehåller trakasserier?

Familjeförhållanden

- Hur beaktar vi familjernas mångfald i skolans verksamhet?
- Hur lyfter vi fram familjemodellernas mångfald i undervisningen?

Funktionsnedsättning

- Avlägsnar vi strukturer som orsakar olika funktionsbegränsningar aktivt i såväl den fysiska som den psykiska miljön? Hur utförs detta arbete?
- Hur säkerställer vi i skolan att kompetensen hos elever med funktionsnedsättning och deras deltagande inte hamnar i skymundan på grund av funktionsnedsättningarna?
- Hur beaktar vi de individuella behoven hos elever med funktionsnedsättning?
- Hur har processen för att få rimliga anpassningar beskrivits i vår skola? Har skolans personal kompetens om rimliga anpassningar?

Könets och sexualitetens mångfald

- Erbjuder skolan information på åldersnivå om mångfalden av kön och sexuella läggningar?
- Hur bekämpar vi fördomar i undervisningen och den övriga skolmiljön?
- Hur kan vi förebygga eventuella trakasserier och diskriminering av en elev som tillhör en könsminoritet?
- Hur kan vi förebygga eventuella trakasserier och diskriminering av en elev som tillhör en sexuell minoritet?
- Hur beaktar vi könsmångfalden till exempel i skolans lokallösningar?
- Finns det yrkespersoner i skolan som eleven vid behov kan vända sig till i frågor som gäller sexuell läggning och könsmångfald?
- Finns det könsneutrala toaletter och omklädningsrum i skolan?
- Hur beaktar vi elevernas önskemål om användningen av deras tilltalsnamn?
- Används till exempel de pronomen som eleven önskar i undervisningen i modersmål och engelska?
- Hur tryggar vi att de unga som tillhör en könsminoritet kan använda lämpliga utrymmen i samband med gymnastiklektionerna?
- Hur fungerar genusmedveten undervisning i vår skola? När förekommer könsrelaterade ord i lärarens tal, och när är de nödvändiga? Påverkar elevens kön till exempel lärarens tonfall, frågor och tilläggsfrågor eller icke-verbala interaktion? Får vissa elever ordet utan att be om det? Utmanar läraren elevernas sätt att tänka om det förekommer inskränkta stereotyper eller diskriminerande normer i elevens tal?

Exempel på en plan

a) Planens författare

Av planen framgår vem som har utarbetat den, hur eleverna har deltagit i att utarbeta planen och hur vårdnadshavarna har getts tillfälle att bli hörda om de främjande åtgärderna.

b) Beskrivning av redogörelsen för jämställdhets- och likabehandlingsläget

Planen innehåller information om hur skolans likabehandlings- och jämställdhetsläge har kartlagts och hur resultaten av kartläggningen har utvärderats.

- sätten på vilka elever, vårdnadshavare och lärare har fått information/utbildning samt varit delaktiga
- kartläggningsmetoder som använts (till exempel enkäter, diskussioner, statistik)
- kartläggningens resultat (skolans styrkor och brister som observerats i främjandet av likabehandling och jämställdhet)
- bedömning av hur de tidigare åtgärderna har lyckats

c) Uppställda mål och utvecklingsåtgärder

Planen ska innehålla gemensamt överenskomna utvecklingsmål som utformats utgående från kartläggningen samt konkreta åtgärder för att uppnå dem inklusive tidsplaner och ansvarspersoner.

- de viktigaste frågorna som har lyfts fram i kartläggningen av likabehandlings- och jämställdhetsläget ställs upp som mål och utvecklingsåtgärder

Beredning av mål och utvecklingsåtgärder:

- konkreta åtgärder
- tidsplaner
- ansvarspersoner
- information till hela skolan (elever, vårdnadshavare, personal)

d) Godkännande av planen och uppföljning av dess genomförande

Av planen framgår hur den godkännts och hur man har för avsikt att informera om den.

- godkännande av planen
- beslut om hur uppföljningen av planen genomförs och hur man informerar om den

e) Av planen framgår dess giltighetstid

Myndigheternas kontaktuppgifter

Polisen

[Polisen](#) ska kontaktas i allvarliga störnings- och våldssituationer i skolan.

Diskrimineringsombudsmannen

[Diskrimineringsombudsmannen](#) övervakar att diskrimineringslagen följs samt ger anvisningar och råd om diskrimineringslagen och dess tillämpningspraxis. Både skolans personal och vårdnadshavarna kan kontakta diskrimineringsombudsmannen med låg tröskel. Ombudsmannen kan kontaktas via e-post, med en webblankett, per telefon eller via en anonym chatt. Man kan skicka en video på teckenspråk som bilaga till ett e-postmeddelande.

Jämställdhetsombudsmannen

[Jämställdhetsombudsmannen](#) övervakar att jämställdhetslagen (inklusive skyldigheten att utarbeta jämställdhetsplaner) följs samt ger anvisningar och råd om jämställdhetslagen och dess tillämpningspraxis (kön, könsidentitet och könsuttryck). Jämställdhetsombudsmannen kan kontaktas med låg tröskel.

Regionförvaltningsverket

[Regionförvaltningsverket](#) undersöker bland annat klagomål som gäller en trygg lärmiljö samt begäran om rättelse av elevbedömningen.

Utbildningsstyrelsen

[Utbildningsstyrelsen](#) är ett sakkunnigämbetsverk inom småbarnspedagogik och utbildning. Utbildningsstyrelsen utarbetar bland annat grunderna för förskoleundervisningens läroplan och läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen. Utbildningsstyrelsen följer upp verkställandet av planeringen av jämställdhet och likabehandling i verksamheten.

Ordlista

Jämlikhet och likabehandling

Med jämlikhet avses alla människors lika värde oberoende av ålder, etniskt eller nationellt ursprung, nationalitet, språk, religion eller övertygelse, åsikt, politisk verksamhet eller fackföreningsverksamhet, familjeförhållanden, funktionsnedsättning, hälsotillstånd, sexuell läggning eller någon annan omständighet som gäller den enskilde som person. Diskrimineringslagen förbjuder diskriminering som grundar sig på ovannämnda egenskaper. Dessutom är syftet med diskrimineringslagen att främja likabehandling. Likabehandling innebär icke-diskriminering och jämlika möjligheter trots människans ovannämnda egenskaper. I skolan innebär likabehandling att barn eller vuxna inte behandlas på olika sätt i en likadan situation på grund av personliga egenskaper eller försätts i ojämlik ställning på grund av olika egenskaper såsom hudfärg, religion, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller hälsotillstånd.

Jämställdhet

Med jämställdhet avses lika rättigheter och möjligheter för alla kön samt en jämlik fördelning av makt och resurser. I Finland förbjuder jämställdhetslagen diskriminering på grund av kön, könsidentitet och könsuttryck och främjar jämställdhet. Jämställdhetslagen tillämpas också på diskriminering på grund av att en person till sina fysiska könsbestämmande egenskaper inte entydigt är kvinna eller man.

I detta material används uttrycket jämställdhet när man hänvisar till jämställdhet mellan könen. I skolan innebär jämställdhet att ingen försätts i en ojämlik ställning i skolvardagen på grund av sitt kön.

Andra begrepp

Andrafiering

En process där man betraktar sig själv som ett neutralt värde och människor eller människogrupper som avviker från det som negativa. Den andra anses avvika från normen och ha lägre status till exempel på grund av hudfärg, hälsotillstånd, kön, sexuell läggning, religion eller språk. Andrafiering är isolerande och uteslutande. Det delar in människorna i "oss" och "dem". Att oproportionerligt betona andras olikheter är också andrafiering.

I skolan kan andrafiering synas i att man talar om människor eller saker på ett stereotypiskt sätt eller på ett nervärderande sätt. Det är därför en bra princip att tänka att man talar om alla människor – personer med funktionsnedsättning, homosexuella, personer i olika åldrar, bruna, transpersoner, muslimer – som om de vore närvarande.

Antirasism

Antirasism är aktiv och medveten verksamhet mot alla former av rasism. Målet är att minska etnisk diskriminering, inverkan av diskriminerande rutiner och negativa fördomar. Genom antirasistiskt tänkande och verksamhet strävar man efter att identifiera privilegier och analysera hur de styr det egna agerandet. Samtidigt identifierar och ingriper man i rasism och avvecklar handlingar, rutiner och verksamhetsmodeller som råder i samhället och som ger upphov till rasism.

Inom förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen kan antirasism synas så att personalen utbildar sig om antirasism och sätter sig in i olika former av rasism så att de kan identifiera och avveckla dem både i det egna tänkandet och i hela enhetens verksamhet. Antirasism är en kontinuerlig läroprocess som kräver kunskaper, färdigheter och känslor. Dessutom behövs tid och möjligheter att tänka och agera annorlunda.

Diskriminering

Likabehandling är en grundläggande fri- och rättighet och en mänsklig rättighet. Enligt Finlands grundlag får ingen särbehandlas utan godtagbar motivering på grund av en omständighet som gäller den enskilde som person.

Direkt diskriminering är att en person behandlas sämre än en annan person behandlas, har behandlats eller skulle behandlas i en liknande situation på grund av en personlig egenskap, det vill säga en lagstadgad diskrimineringsgrund.

Indirekt diskriminering är när en skenbart neutral regel, grund eller praxis missgynnar en person på grund av en personlig egenskap. Indirekt diskriminering är till exempel att en rullstolsburen elev inte kan använda skolbyggnaden eller skolgården på samma sätt som andra elever.

Förutom direkt och indirekt diskriminering är förbjuden diskriminering även trakasserier, vägran att göra rimliga anpassningar samt anvisningar eller befallningar att diskriminera. Både den som ger en diskriminerande anvisning eller befallning och den som följer den gör sig alltså skyldiga till förbjuden diskriminering.

Diskriminering är förbjuden oberoende av om den grundar sig på ett faktum eller en presumtion i fråga om personen själv eller någon annan (till exempel personens familjemedlem). Diskriminering på grund av närstående är till exempel ett mindre fördelaktigt bemötande av en elev på grund av hans vårdnadshavares verkliga eller antagna personliga egenskaper.

Funktionsnedsättning

Till personer med funktionsnedsättning hör de som har långvariga fysiska, kognitiva, psykiska, sociala eller sensoriska funktionsnedsättningar som tillsammans med olika hinder förhindrar deltagande i samhället på lika villkor som andra.

Enligt definitionen är en funktionsnedsättning inte personens egen egenskap, utan består av de hinder och begränsningar som uppstår i förhållande till det omgivande samhället. Dessa kan vara till exempel diskriminerande attityder, oflexibel praxis, otillgängliga lokaler eller otillgängliga kommunikationskanaler. Problemet är samhällets oförmåga att bli tillgängligt för alla och producera lämpliga tjänster för alla slags människor.

I skolan ska funktionsnedsättningen beaktas i omgivningen, undervisningen och stödåtgärderna samt i den övriga växelverkan så att en elev med funktionsnedsättning har samma ställning som andra.

Fördomar

Alla människor har sannolikt fördomar, dvs. ogrundade förhandsuppfattningar om en annan människa eller människogrupp. Fördomar beror ofta på okunskap: när vi inte känner till saken kan vi anta

och generalisera. Som en följd av detta kan vi betrakta vissa människor eller grupper av människor på ett visst sätt.

Gemenskap

Gemenskap är en känsla av samhörighet som uppstår i växelverkan. Det är närhet till andra människor, att dela saker samt delaktighet i gemensamma frågor och verksamhet. Att höra till en gemenskap är ett av människans grundläggande behov och grunden för individens utveckling.

Enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen stärks gemenskapen av samarbete och upplevelser av delaktighet. I lärandet betonas också gemensamt lärande och gemenskapens betydelse för att uppmuntra individen. Växelverkan, samarbete och mångsidig verksamhet är faktorer som främjar lärandet och välbefinnandet för alla medlemmar i gemenskapen. En lärande gemenskap identifierar mångfald även i lärandet och agerar flexibelt i olika situationer. Mobbning, våld, rasism eller annan diskriminering accepteras inte och man ska alltid ingripa i osakligt beteende. Eleverna handleds att se kulturell mångfald som en positiv resurs.

Ikkebinärhet

En ikkebinär person kan vara både man och kvinna, något mellan dessa eller helt utanför den här uppdelningen. Ibland används ordet ikkebinär som ett allmänt begrepp för olika ikkebinära könsidentiteter.

Inkludering

Med inkludering avses utbildning som grundar sig på likabehandling, där varje elev har rätt att få stöd för sin uppväxt och utveckling. Det innebär en gemensam undervisning för alla elever som ordnas med lämpliga stödåtgärder och där man ser till att till exempel elever med funktionsnedsättning är accepterade och uppskattade medlemmar i gemenskapen.

I en inkluderande verksamhetskultur främjas inkludering, samhörighet, likabehandling, respekt för mångfald och jämställdhet i all verksamhet. En inkluderande verksamhetskultur förutsätter lärarnas och personalens förståelse för hur attityder till exempel i anslutning till funktionsnedsättningar, hudfärg, kön och dess mångfald syns i deras egen verksamhet och i skolans verksamhets-sätt. Skolan ska identifiera nedvärderande drag i möten mellan eleverna samt ingripa i dem på ett ansvarsfullt, sensitivt och konsekvent sätt. Elevernas verksamhet ska stödjas på ett inkluderande sätt så att var och en kan delta i den gemensamma verksamheten enligt sina färdigheter och förutsättningar. Var och en har alltså rätt att höra till gruppen och bli bemött på ett jämlikt sätt. I en inkluderande skola förändras verksamheten så att den svarar mot elevernas behov och man förväntar sig inte att eleverna ska ändra sig för att passa in i skolan.

Intersektionalitet

Ett angreppssätt som beaktar effekten av många faktorer, såsom kön, ålder, hudfärg, åskådning eller samhällsklass, samtidigt. Vi har alla flera olika personliga egenskaper. Samma person kan ha många privilegier till exempel på grund av klass och hudfärg, och å andra sidan kan hen utsättas för diskriminering på grund av sitt kön eller en funktionsnedsättning.

Vid diskriminering på flera grunder baserar sig diskrimineringen på fler än en diskrimineringsgrund. Intersektionell diskriminering är multipel diskriminering som grundar sig på att flera

korsande grunder eller egenskaper/identiteter förenas och är i växelverkan sinsemellan. Till exempel kan flickor med invandrarbakgrund diskrimineras på grund av både kön och etnicitet.

Intersexvariation

Avser en mängd olika typer av kroppsliga variationer i vilka till exempel kromosomerna, genitalierna eller hormonfunktionen inte är entydigt kvinnliga eller manliga. Intersex synliggör att människor inte ens på basis av biologin kan delas in i endast två kön. Intersex kan också vara en könsidentitet. Någon som är intersex kan till sin könsidentitet vara till exempel kvinna, man eller ickebinär, precis som vilken annan person som helst.

Invandrare

En invandrare eller invandrad är en person som bor i Finland som har fötts utomlands och har fått uppehållstillstånd. Termen ska inte användas för personer som antas vara invandrare på basis av namn, utseende eller modersmål (se flykting, återflyttare, kvotflykting, asylsökande, utländsk medborgare, främmandespråkig <https://kotoutuminen.fi/sv/centrala-begrepp>;

Se även <https://www.oph.fi/fi/tietoa-meista/tarvitaanko-uutta-tai-paivitettua-kasitteistoa-kun-puhutaan-maahanmuutosta>)

Kultur

Kultur är en inlärd livsstil som omfattar till exempel konst och litteratur, sätt att tänka, bete sig och känna, levnadsvanor, traditioner, övertygelser, individens grundläggande rättigheter samt värdesystem.

Kön

Könet är ett kontinuum som består av olika genetiska, utvecklingsmässiga, hormonella, fysiologiska, psykologiska, sociala och kulturella egenskaper.

Med könsidentitet avses personens interna kunskap och förståelse om sitt eget kön. De flesta människors könsidentitet motsvarar det kön som fastställts för dem vid födseln. Könsidentiteten är dock alltid individuell.

Med könsuttryck avses uttryck för kön genom klädsel eller beteende eller på något annat motsvarande sätt. Könsuttryck kan innebära att en person klär sig i kläder som anses typiska för ett visst kön eller beter sig eller gestikulerar på ett sätt som anses vara kännetecknande för till exempel kvinnor eller män.

Könskonflikt innebär att en persons upplevelse av det egna könet inte motsvarar det kön som fastställts vid födseln eller som andra anser att hen tillhör.

Med könsminoriteter avses personer som inte upplever det kön som fastställts vid födseln som sitt eget eller vars kön, könsuttryck eller könsupplevelse inte på alla eller vissa sätt motsvarar de normativa uppfattningarna om könet och som själva definierar att de tillhör en könsminoritet, såsom transpersoner, transvestiter, ickebinära eller interkönade. Till könsminoriteter hör till exempel transpersoner, ickebinära, transvestiter, könlösa och interkönade personer. En transpersons könsidentitet motsvarar inte det kön som fastslogs vid födseln. En ickebinär persons könsidentitet

är inte entydigt man eller kvinna. Den kan till exempel vara en kombination av dessa två eller helt och hållet stå utanför den dubbelpoliga könsindelningen. Transvestiter har ett behov av att ibland uttrycka ett annat kön genom klädsel eller på annat sätt. Hos en intersexuell person är de fysiska könsbestämmande egenskaperna vid födseln inte entydigt enbart kvinnliga eller manliga. Ord och fenomen med anknytning till kön och sexuell läggning blandas ibland ihop i vardagligt tal. En persons könsidentitet eller könsuttryck berättar inte om hens sexuella läggning, och den sexuella läggningen säger inget om personens könsidentitet eller könsuttryck. Alla dessa är människans individuella egenskaper. Könsstereotyper är förenklade och stela förväntningar och antaganden om hurdana män och kvinnor vanligtvis är eller hur män och kvinnor borde bete sig för att vara "riktiga" män och kvinnor. Könsstereotyperna är i hög grad undermedvetna "självkklarheter" som finns djupt rotade i kulturen. Stereotyper motarbetar jämställdhet.

Könsmångfald

Hänvisar till att könet består av individuella och unika drag, vars och ens kön är alltså mångfaldigt. Med uttrycket hänvisar man till att könet är ett mångfaldigt fenomen som inte förenklat kan delas in i två motsatta kön som klart skiljer sig från varandra.

Könsneutral

Begreppet är i princip olämpligt i småbarnspedagogikens och undervisningens sammanhang, eftersom neutralitet förhindrar att man ser könets effekt. När man diskuterar språket och sätt att tala är könsneutral dock ett ändamålsenligt begrepp. Granskningen av sätten att tala är en viktig del av den genusmedvetna undervisningen. Ord och uttryck bygger upp den dagliga verksamheten och verkligheten. Det finns många könsbundna yrkesbeteckningar i det svenska språket (brandman, vetenskapsman, förman), men dessa kan ändras till exempel genom att använda orden räddningsperson, forskare och chef.

Lätt språk

Lätt språk är en särskild språkform vars innehåll, ordförråd och struktur har anpassats så att det är mer läsbart och begripligt än standardspråket. Man kan både skriva och tala lätt språk.

Mobbning och våld

Mobbning kan till exempel vara skällsord, att prata illa om någon, lämna någon ensam, frysa ut från gruppen, knuffa eller slå. Mobbning skadar eller sårar en annan person. Den som blivit mobbad kan inte nödvändigtvis försvara sig eller påverka det bemötande som hen får. Mobbning kan vara ett fenomen som sker i grupp, och det kan vara förknippat med strävan efter en dominerande ställning i gruppen genom att förtrycka en annan person.

Enligt Världshälsoorganisationen WHO:s definition är våld avsiktligt utövande av makt, kontroll eller fysisk styrka, eller hot om våld så att det riktar sig mot en annan människa eller människogrupp och leder till eller kan leda till att en skada uppstår, att utvecklingen störs, att de grundläggande behoven inte tillgodoses eller att personen dör.

Om mobbning och/eller våld anknyter till en diskrimineringsgrund är det fråga om trakasserier. Det är mycket viktigt att mobbning i anslutning till en diskrimineringsgrund identifieras som trakasserier. Eleverna ska ges information om olika former av mobbning och sina rättigheter ifall de utsätts för mobbning, trakasserier och/eller våld.

Norm och normativitet

Människans liv styrs också av många faktorer som har definierats oberoende av personen själv. Normer är samhälleliga antaganden och förväntningar på vad som är allmänt godkänt, " normalt " eller önskvärt i olika situationer. Med normer menas därutöver lagar, förordningar och föreskrifter på lägre nivå än lag såsom grunderna för läroplanen. Normativiteten berättar om vad vi anser vara normalt och eftersträvänsvärt. Normer hjälper oss att agera i situationer, men ibland är normerna diskriminerande och begränsar människors agerande. Genom att anpassa sig till normen får man ofta privilegier, och om man däremot bryter mot normerna eller inte passar in i dem kan man utsättas för diskriminering. Diskriminering är dock inte den utsatta personens fel.

I småbarnspedagogiken och undervisningen är det viktigt att observera att dagliga handlingar, tankar och ord kan grunda sig på diskriminerande normer utan att man är medveten om det. Normer är ofta osynliga och de upptäcks först när någon bryter mot dem. Normen som råder i Finland är vit, medelklassig, heterosexuell och utan funktionsnedsättning. Elever och deras familjer som uppfyller dessa normer kan lättare komma med i skolans verksamhet än andra eller få mer positiv uppmärksamhet än andra.

Rasism

Rasism är en tankemodell där vissa människogrupper definieras som mindre värda till exempel på grund av hudfärg, nationalitet, kultur, modersmål eller religion. Rasismen härstammar från vithetsnormen (se vithetsnormen) som grundar sig på raslära och uppfattningar om vita européer eller andra västerlänningar som människor som har högre status och är värdefullare än andra. Rasism kan ta sig uttryck i hatretorik, diskriminering, våld eller praxis, ord och handlingar som verkar neutrala men som i själva verket kan kränka människor och utesluta dem från olika situationer. Rasism uppstår genom rasifiering. Rasism genomsyrar samhällen och gemenskaper där vithetsnormen råder, och därför kan det vara svårt att identifiera rasism.

Rasism som framkommer i växelverkan är till exempel att ropa skällsord på gatan eller mikroaggressioner, till exempel frågor och kommentarer som kan vara oavsiktliga och även välvilliga, men som ändå andrafierar och rasifierar.

Med internaliserad rasism avses att rasismen kan internaliseras till självförakt eller en upplevelse av att man själv är sämre, vilket kan ha en negativ inverkan på till exempel uppväxten och lärandet. Inom förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen kan internaliserad rasism uppstå om vithetsnormen och rasismen inte identifieras och avvecklas i skolans verksamhet.

Rasism kan också visa sig som diskriminerande verksamhetssätt och processer i strukturerna, såsom i arbetslivet, utbildningen och småbarnspedagogiken, där organisationer, företag, inrättningar och ämbetsverk antingen direkt eller indirekt diskriminerar vissa människogrupper. Strukturell rasism tar sig uttryck i upprepade andrafierande och rasifierande handlingar och verksamhetssätt som ofta inte uppmärksammas – om man inte själv utsätts för dem. Diskrimineringsfall ska inte alltid betraktas enbart som enskilda fall, utan man ska också sträva efter att identifiera de mer omfattande värderingar och tankemodeller som ligger bakom dem och som orsakar rasism.

Strukturell rasism i skolan kan till exempel vara att hänvisa elever med invandrarbakgrund till vissa branscher oberoende av deras intressen och färdigheter, eller att opåkallat placera en elev med ett utländskt namn i S2-undervisningen.

Religionsfrihet

Religionsfriheten är en rättighet som tryggas i grundlagen och som fastställs i religionsfrihetslagen. Till religions- och samvetsfriheten hör rätten att bekänna sig till och utöva en religion, rätten att ge uttryck för sin övertygelse och rätten att höra till eller inte höra till ett religiöst samfund. Ingen är skyldig att mot sin övertygelse ta del i religionsutövning.

Sexuell läggning

En persons sexuella läggning handlar om vilka människor en person känner emotionell och/eller sexuell dragning. Till den sexuella läggningens mångfald hör till exempel homosexualitet, lesbiskhet, bisexualitet, pansexualitet, heterosexualitet, asexualitet och aromanticism.

Språkmedveten undervisning

Språkmedveten undervisning stöder eleverna i att läsa, förstå, tolka och producera texter i olika läroämnen. Språkmedveten undervisning riktar sig till läroämnets språk och innehåll samtidigt och fokuserar på gemensam granskning av de texter som är typiska för varje läroämne, på att hitta texternas typiska drag och på att under handledning producera de texter som studierna förutsätter och stärka det läroämnesspecifika ordförrådet.

Stereotyp

En stereotyp hänvisar till en standardiserad bild av en viss grupp, till exempel av personer som hör till en viss etnisk grupp. En stereotyp är vanligtvis en överdrivet förenklad åsikt, en fördomsfull attityd eller en okritisk bedömning. Uppkomsten av stereotyper är en del av fenomenet överdriven generalisering: alla som hör till en viss grupp antas bete sig på samma sätt och dela samma centrala drag.

Trans

En transpersons könsidentitet motsvarar inte det kön som fastslogs vid födseln. Till exempel transkvinnor har ofta definierats som pojkar vid födseln. En transperson kan vara kvinna, man eller till exempel ickebinär.

Tryggare rum

Ett tryggare rum är en plats där alla deltagare tillsammans strävar efter att skapa en så respektfull och icke-diskriminerande stämning som möjligt som uppmuntrar till att utveckla deltagarnas tanke-sätt. I tryggare rum är det också tryggt att göra fel. Man ingriper konsekvent och normmedvetet i tal som bryter mot det tryggare rummet. Uppsåtliga eller upprepade överträdelser av det tryggare rummet identifieras som trakasserier eller diskriminering, och det finns klara rutiner för ingripande i dem och fortsatt utredning av ärendet.

Vithetsnormen

En norm som härstammar från uppfattningar om att vita européer eller andra västerländska människor har högre status och är värdefullare än andra. Vithet fungerar ofta som en omedveten norm mot vilken vi jämför allt. Den skyddar de människor som omfattas av den och ger dem en maktposition. Vithet handlar inte bara om hudfärg, utan är en bredare maktstruktur. Till exempel

samer, romer eller ryssar ryms ofta inte i den vita normen fastän de kan ha vit hudfärg. Det kan vara svårt att definiera vem som omfattas av vithetsnormen: vem har makten att definiera vem som omfattas av normen?

I skolan kan vithetsnormen synas i att människors handlingar eller egenskaper förklaras till exempel utifrån deras hudfärg, religion eller språk.

Åskådning

Åskådning avser en individs eller ett samfunds helhetsuppfattning om verkligheten, dess karaktär och värde, uppfattningar om kunskap och möjligheterna att veta saker. Med åskådning avses världsåskådningar och livsåskådningar som innehåller världsbild, etik och värderingar samt kunskaps-teori. Åskådning är alltså ett inkluderande begrepp som omfattar såväl religiösa, politiska som icke-religiösa sätt att gestalta världen. (Utbildningsstyrelsen: <https://www.oph.fi/sv/spraklig-askadningsmassig-och-kulturell-medvetenhet-i-askadningsamnen>)

KÄLLOR

Fem-R: Feministinen ja antirasistinen sanasto

Invalidförbundet: Esteettömyys

Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män 1986/609

Löytty, Olli 2005: Toiseus. I verket: Huttunen, Laura, Löytty, Olli & Rastas, Anna 2005: Suomalainen vieraskirja. Vastapaino

Nätverket för familjers diversitet 2024: [Familjer mångfald i skolan – guide för yrkespersoner inom det pedagogiska området och elevhälsan.](#)

Oikeusministeriö 2021: Ett jämlikt Finland. Statsrådets handlingsprogram mot rasism och för goda relationer. Justitieministeriets publikationer. Betänkanden och utlåtanden 2021:34.

Seta: [Sateenkaari oppilaitoksessa](#)

Seta: Sateenkaarisanasto

Kompetenscentrum för könsmångfald: Sukupuolen moninaisuuden sanasto.

Utbildningsstyrelsen 2015: Jämställdhetsarbete är en kunskapsfråga.

Utbildningsstyrelsen 2019: Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella

Utbildningsstyrelsen 2020: Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2019 – Perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu

Utbildningsstyrelsen 2023: [Planering av jämställdhet och likabehandling i verksamheten](#)

Jämställdhetsombudsmannen: Trakasserier

THL: Ordlista

THL: Funktionshinder och funktionsnedsättning

THL: Webbutbildning om antirasism för yrkespersoner

Diskrimineringslag 2014/1325

Diskrimineringsombudsmannen: Trakasserier

Diskrimineringsombudsmannen: Rasism

Diskrimineringsombudsmannen 2020: Utredning om diskrimineringsupplevelser hos personer med afrikanskt ursprung.

ISBN 978-952-13-7027-4 (pdf)
ISSN-L 1798-8950
ISSN 1798-8969 (pdf)

Syftet med denna handbok är att stödja skolorna i att främja likabehandling och jämställdhet i skolans hela verksamhet. Handboken beskriver skolans skyldigheter och möjligheter att utveckla verksamheten samt föregå som exempel. En jämlik skola förbättrar trivseln och gör skolan trygg för alla. En trygg och välmående skola uppstår dock inte av sig själv, utan för att uppnå den krävs målmedvetet och systematiskt arbete.

Handboken riktar sig särskilt till anordnare av grundläggande utbildning och till skolornas personal. Dessutom är handboken i tillämpliga delar avsedd för förskoleundervisning som ordnas i samband med den grundläggande utbildningen. För småbarnspedagogiken och förskoleundervisningen som ordnas i samband med småbarnspedagogiken har Utbildningsstyrelsen publicerat en separat handbok för planering av jämställdhet och likabehandling i verksamheten.